

זמן הדלקת נרות חנוכה הוא "משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק". בהמשך מבררת הגמרא "ועד כמה... אמר רבי יוחנן עד דכליא ריגלא דתרמודא" (שבת כ"א ע"ב). ומבאר רש"י: "ריגלא דתרמודא - שם אומה, מלקטי עצים דקים, ומתעבין בשוק... וכשצריכין לעצים יוצאים וקונין מהן". בני תרמודא הם העוסקים בליקוט עצים דקים ובמכירתם.

מאידך, הר"ף מבאר ש'תרמודא' הוא סוג של עץ, ו'בני אדם המביאים אותם נקראין תרמודאיי' - על שם העצים שאוספים. צירוף הפירושים יחד ב'כבשנה' של תורה שבעל פה מצביע על קשר מהותי בין אותה אומה ששם כשם עצי ההסקה שהם אוספים.

להאיר את תרמוד או לכלות

המהר"ל ב'נר מצוה' מעלה שהתרמודאים אינם האחרונים שבשוק ויש שעדיין נמצאים בחוף וישבוו הביתה אף אחריהם. הוא מדגיש שעזיבת ה'ספקים' של עצי הבעירה, זה באופן מהותי סוף הזמן ויש ענין שעד אז ידלקו הנרות. אולם המהר"ל לא מבאר מדוע!:

תשובה על כך ניתן למצוא ב'שם משמואל' (מקץ, חנוכה, ערב שבת ליל ב'): :

ונראה שהליטו בדברים האלה ענין פנימי, כי התרמודים הבאים מתרמוד הם אומה חיצונית לגמרי... ריגלא דתרמודא היא הפחיתות שבחיצוניות. וזה שרמז שמצוותה להאיר את החשכות שבפחיתות שבחיצוניות... ובכאן גלו ז"ל את הסוד של מצות נר חנוכה... (בחנוכה - ליל ד' הוא מתבטא) עד דכליא רגלא - רגל הוא תכלית (=כליון) החיצוניות והפחיתות, והנה הוא חיצוניות שבחיצוניות ופחיתות שבפחיתות, ודוקא אז הוא זמן נר חנוכה... וכן נר חנוכה שמן בחינת החכמה בכחו להכניע את כל אלה...

יוצא, אם כן, שזמן ההבערה של הנרות קשור לעזיבת התרמודים את השוק כך שלמעשה מדובר על הבערתם או מה שהם מסמלים מרשות הרבים. והסיבה ל'בערם' - פחיתותם.

נר לרגלי

לכאורה, ענין נרות חנוכה בפשטות הוא האור שהם נותנין ולא כח הכילוי של האש. יש להבין למה המשימה היא ל'בער' את תרמודא - למה לא 'להאיר' אותם!:

מבארים ר' צדוק (רסיסי לילה נו) ואחרים שבדומה לשיטת בית שמאי, שהפחתת הנרות מסמלת ומביאה להתמעטות הגוים, אף לבית הלל הארת חכמת התורה בליבנו מביאה ממילא לכליון החושך והשקר, כולל אומות הגוים שאין ערך נצחי בקיומם. ה'אור' שבאש, שמסמל את כוחו הרוחני - מוביל להעלמות היישות של הפחיתות הרוחנית ונושאה. הדבר מבורר באותו קטע ב'שם משמואל', בו נאמר שההתייחסות ל'ריגלא דתרמודא' מדגישה שמדובר בצד הפחות שבחיצוני שלא נועד ולא ניתן להאיר - 'נמוך שבנמוך'. אמנם יש להאיר עליו אך תוצאות ההארה היא כילוי מהותו ועניינו:

...והנה רגל הוא כינוי לחלק הפחות וכמו שכתוב משלחי רגל השור והחמור דפירש"י רגלי יצר הרע, ומדמוסיף לומר רגלי מכלל דעצם היצר הרע איננו כל כך רע... שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה... אך רגלי יצר הרע היא הפחיתות שבו, זה הוא רע בהחלט. וע"כ ריגלא דתרמודא היא הפחיתות שבחיצוניות. וזה שרמז שמצוותה להאיר את החשכות שבפחיתות

שבחיצינויות... ובכאן גלו ז"ל את הסוד של מצות נר חנוכה... (בחנוכה - ליל ד' הוא מתבטא): עד דכליא רגלא - רגל הוא תכלית החיצוניות והפחיתות, והנה הוא חיצינויות שבחיצינויות ופחיתות שבפחיתות, דוקא אז הוא זמן נר חנוכה... וכן נר חנוכה שמן בחינת החכמה בכחו להכניע את כל אלה...

"התרמודים... אומה חיצינית לגמרי" (שם משמואל)

יש כמה ביטויים לחיצוניותם של התרמודיים:

- 1) הם נמצאים בחוץ אחר השקיעה כאשר כלל הציבור נמצא בבתים.
- 2) שמם כשם עצי הסקה, שהם אמצעי שערכו הוא זמני ומתכלה.

אך יש להבין מפני מה "התרמודים הבאים מתרמוד הם אומה חיצינית לגמרי"?

חז"ל מזהים את תרמוד עם תדמור. מובא במלכים א' (ט, יח): "וַיִּבֶן שְׁלֹמֹה אֶת... וְאֶת תְּדֹמֹר בְּמִדְבַּר בְּאֶרֶץ". מודגש בפסוק שהיא במדבר - מחוץ למקום ישוב. אף ההדגשה "בארץ" מדגישה פחיתותם בקונוטציה שפניהם בקרקע בדומה לביטוי 'רגלא' שמקומו בארץ.

חול בעיניים

יש הבהרה נוספת בדגש שמקומו במדבר - במדבר יש הרבה, הרבה חול. בגמרא בשבת (ל"א ע"ב) נשאל הלל "מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות? אמר לו בני שאלה גדולה שאלת מפני שדרין בין החולות". כמדומני שמקובל להבין שהלל ייחס חשיבות לשאלה מפני כבוד השואל בסבלנותו האין סופית. אולם בהתבוננות מעמיקה יותר בהחלט הלל מתייחס לענייננו העמוק והיסודי. על פי הדברים זו באמת שאלה גדולה וכך גם התשובה: עיניהם של תרמודיין תרוטות מפני שדרין בין החולות.

ומבאר בעל העבודת ישראל (על חנוכה):

עיניהם כהות מראות פנימית... שהם מעולמות נמוכים אשר טח עיניהם מראות להביט בקדושה... בחנוכה אחרי אשר עיקר הכוונה להמשיך האור למטה דהיינו להאיר להחלכים בחושך ולהעולמות הנמוכים לפקוח עינים עורות המה יביטו ויראו כי ה' יוצרם. וזה שאמר עד שתכלה ריגלא דתרמודאי להאיר אפילו לתרמודים ע"פ שם רג"ל הגם שעיניהם טרוטות...

נראה על פי המדרש (במדבר רבה ב, יג) שכליון ריגלא דתרמודאי והארת מה ששיך להחיות משם הוא דוקא על ידי החול שבעיניהם והחול - אלו ישראל:

בעולם הזה הם משולים כעפר, לימות המשיח הם משולים לחול הים מה דרכו של חול מקהה שיניו כך ישראל לימות המשיח מכלין כל האומות...

במילים אחרות, עם ישראל עוסק בהארה במקומות הנמוכים ביותר ושם הראוי להיות מואר יואר ויתעלה אולם הסיגים - השקר, ההבל וגוים שזה כל עניינם - יָכְלוּ.

'אשרי מי שרואה במפלתה של תרמוד'

תהיה זו טעות להתייחס לדברי רבי יוחנן תוך התעלמות מהצהרות בהם רואים שרבי יוחנן רואה בתרמודאים עם שיש לעם ישראל חשבון ארוך איתו. מתוך כך הוא רואה בנרות חנוכה מצוה שעניינה לקדם ולחכות "עד שתכלה רגלא דתרמודאי" ממש!

בגמרא ביבמות (ט"ז ע"א) נאמר: "רבי יוחנן וסביא דאמרי תרוייהו אין מקבלים גרים מן התרמודים". ובהמשך: "עתידין ישראל דעבדי יומא טבא כי חרבי תרמודי". הדברים מוסברים בירושלמי (תענית כ"ה): "אמר רבי יוחנן אשרי מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד שהיא היתה שותפת בחרבן הבית ראשון ובחרבן הבית השני. בחרבן ראשון העמידה שמונים אלף קשתים ובחרבן השני העמידה שמונת אלפים קשתים".

א) בהחלט יש כאן נקודה של בגדנות בני תרמוד וכפי שמובא ברש"י (דברי הימים ב' ח, ד) בשם המדרש:

ויבן את תדמור במדבר - כתיב את תמור ותדמור קרינן וזה ששינוי ביבמות אין מקבלים גרים מן התרמודים ובב"ר בפרשת עקידה מפרש שעזרו לשונאיהם של ישראל ולפי שהמירו עצמם ונתחלפו לרעה בסוף על כן נכתב במלכים תמור לשון תמורה שהיה להם לעשות לישראל חסד עשה עמהם שלמה שבנה להם כרך תדמור...

ב) הגמרא ביבמות (ט"ז ע"א) מוסיפה הסבר: "בשעה שנכנסו עובדי כוכבים להיכל הכל נפנו על כסף וזהב והם נפנו על בנות ירושלים שנאמר נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה". אך מה הקשר בין עינוי בנות ציון ל'קשתים' - שעינוי בנות ציון מצביע על חילים קשתים!?

הסבר הענין הוא כנאמר ביחס ליוסף (בראשית מט, כד): "וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתוֹ וַיִּפְּזוּ זְרָעֵי יָדָיו...". ומביא שם רש"י בעקבות חז"ל: "ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ" (ובאופן דומה: "אמר רבי אלעזר כל המסתכל בערוה קשתו ננערת שנאמר... תעור קשתך"). אף ר' יוחנן בעצמו המגלה לנו על קשתי תרמוד מבאר כך 'קשתי' (סוטה ל"ו ע"ב): "ותשב באיתן קשתו אמר רבי יוחנן... ששבה קשתו לאיתנו ויפוזו זרועי ידיו נעץ ידיו בקרקע ויצאה שכבת זרעו מבין ציפורני ידיו".

"שיכלו כל הנשמות שבגוף"

יוצא, אם כן, שמעשיהם הרעים הם העילה. אולם בהמשך הגמרא מתברר שרבי יוחנן אומר את הדברים על פי דעת רבי עקיבא, והנקודה היא **שעובד כוכבים הבא על בת ישראל הוולד ממזר**. להלכה אמנם אין נוקטים כן ותוספות שם מבארים שאף רבי יוחנן מכשיר הוולד להלכה, אולם ניתן להבין שיש איזו שהיא ממזרות רוחנית בילדים שאין הורתם בקדושה. יוצא שמעבר לבגדנות יש ענין של ערבוב בין טמא לטהור וקדוש. הגמרא ביבמות (י"ז ע"א) מתארת פגיעה חמורה זו בטוהר היוחסין בישראל: "תניא כל שאין מכיר משפחתו ושבתו נפנה לשם. אמר רבא והיא עמוקה משאל שנאמר מיד שאול אפדם ממות אגאלם ואילו פסול זידהו לית להו תקנתא (רש"י שם בהמשך: לפסול זידהו אין טהרה... דאילו ליורדי גיהנם איכא תקנתא) פסולי דהרפניא משום פסולי דמישון ופסולי דמישון משום פסולי דתרמוד פסולי דתרמוד משום עבדי שלמה... מיגנדר (רש"י - מתגלגל) ואזיל לשאול ומשאול לתרמוד ומתרמוד... (תוספות: "משאול לתרמוד... מבבל הלכו כל הפסולים לתרמוד כדאמר בעשרה יוחסין דלא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה

וכן מבאר ר' צדוק הכהן מלובלין (רסיסי לילה נז):

וזה סוד ששמעתי... דכליא ריגלא דתרמודאי דרצה לומר שיכלה ערבוב הפסולים מבני נכר במשפחות ישראל שהיה על ידי התרמודאי כמו שאמרו

ביבמות. והיינו דנר חנוכה מאיר גם להם עד שיכלה גם זה הפסולת המעוררב ולא יהיה עוד שום חיבור גם למראית עין. דחיבור זה נמשך על ידי ערבוביא זה שבמשפחות ישראל כי מזה נעשה חיבור עצום להיות לבשר אחד. ונר חנוכה מאיר בתוקף כל כך עד שיפריד גם חיבור זה.

ממשיך ר' צדוק:

ותחילת התעוררות החשמונאים... היה... שלא תיבעל אחותם להגמון... שזה היה עיקר נס דחנוכה לבטל עירוב וחיבור זה... להתערב עמהם זרע נכר.

וכן כותב האדמו"ר מאיזביצא, בעל 'מי השילוח' (שבת, פרק ב'):

ומה שנאמר עד דכליא רגלי דתרמודאי היינו שישלם הבירור בין ישראל כמבואר במסכת יבמות כי שיתא אלפי קשתי העמידו היינו נתערב מזרעם בין ישראל ועיקר אריכות הגלות הוא מזה.

ולכך הגאולה מתעכבת שכן הגאולה תלויה בכך שכל הנשמות שבגוף יבואו לעולם וימלאו את תפקידם, כמו שאמר אמר רבי יוחנן¹: **"אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף דכתיב כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי"** (מסכת כלה ב'). (משפט זה נאמר בהקשר של "מוציאים שכבת זרע לבטלה מעכבים את המשיח", אולם כאשר נולדים מזה פגומים רוחנית או פסולים ממש אז ההליך מתעכב.

אומרת הגמרא ביבמות (י"ז ע"א) ש"עתידין ישראל דעבדי יומא טבא כי חרבי תרמוד. והא חריב?... אי חריב מהאי גיסא אותיב (שבה ונבניית) מהאי גיסא".

ומבאר רש"י: "משום דממזרים הם ומטמעים בישראל ופוסלים אותן", וגם אם תרמוד ההסטורית חרבה היא לא חרבה לגמרי והיא נבנית בצד אחר.

"ויאבק איש עמו עד עלות השחר"

על פי המדרש (בראשית רבה סח, ל), יעקב אבינו נקרא במרום 'שמש':

פנחס בשם רבי חנין דציפורן אמר שמע קולן של מלאכי השרת אומרים בא השמש בא השמש אתא שימשא אתא שימשא בשעה שאמר יוסף והנה השמש והירח אמר יעקב מי גלה לו ששמי.

בכניסתו לארץ עובר יעקב בחשיכה את מעבר יבוק להביא פכים קטנים (חולין צ"א ע"א): ויותר יעקב לבדו אמר רבי אלעזר שנשתייר על פכין קטנים.

יעקב לא ויתר על אותם מקומות נמוכים על מנת להדליק אותם ולהאירם, תוך כדי כילוי מה שצריך. וכפי שמבאר האר"י, שיכף' אותיות 'פך' וכי כף ירך יעקב שנשה ממקומו, הם אותם פכים קטנים 'יוצאי ירכו'. כמדומני, בעקבות דברי ר' צדוק והשלי"ה הקדוש בענין, שהכוונה היא ליוצאי חלציו - 'ויזרח לו השמש' שנתרפא מצליעתו כך לעתיד לבוא **בניד**² יהיה השמש מרפא וכו' והיינו שיבוער היצר הרע (ר' צדוק, קומץ המנחה ב, עט).

מעשה אבות מתווה את המסלול ויוצר סימן למהלכים שיעברו הבנים בהובלת כל הנשמות שבגוף למקורם הטהור ויעודם.

יהי רצון שבמהרה יחרבו מחשכי תרמודאי שבתוככי כל אחד מתוך הארה והבערה מחממת לכל. יטהר המעיין ויתקדש בקשר אמיץ לה' ואור חדש על ציון תאיר ונוכה כולנו במהרה לאורו.

1. בבבלי אימרה זו נמסרה על ידי רב אסי (יבמות ס"ב ע"א) או רבי יוסי (עבודה זרה ה' ע"א).

2. כוונתו כנראה "בבניד".